

Мартинюк Р. С., Мельниченко О. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЙНУ ОСВІТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті зроблена спроба спростувати поширену у вітчизняних наукових колах думку про неприпустимість будь-яких форм взаємодії інститутів школи і церкви. Автор вважає за необхідне визначити відповідні форми співробітництва школи і церкви, допустимі в межах чинного законодавства

In scientific clause the attempt to discredit the idea, distributed in domestic scientific circles, on impermissibility of any forms of interaction of institutes of school and church is made. The author regards necessary to define the appropriate forms of co-operation of school and churches admitted(allowed) within the framework of the acting national legislation

Відносини між такими інститутами, як держава і церква, регулюються на рівні Основного Закону України, норми якого мають вищу юридичну силу і є нормами прямої дії (ст. 9). Ключовим є положення абз. 3 ст. 35, яке гласить: “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви”. Дане конституційне положення, як і ряд інших, має узагальнений характер, що є типовим для всіх новітніх конституцій, до числа яких відноситься і Основний Закон України. Така узагальненість конституційного регулювання суспільних відносин, в даному випадку відносин між державою і церквою та школою і церквою, потребує додаткового деталізуючого і конкретизуючого законодавства¹. При цьому необхідно зважити на те, що законодавчі акти, які матимуть характер застосування згаданої норми Конституції України, в свою чергу, потребують тлумачення даного конституційного положення Конституційним Судом України, яке дало б змогу на вищому офіційному рівні вичерпно визначити принципи відносин держави і церкви та школи і церкви. Таке рішення Конституційного Суду, яке може бути прийняте в перспективі, ні в якому випадку не повинно обумовлюватись мотивами політичної доцільності і залежати від політичної кон’юнктури². При прийнятті рішення Суд має залишатись зв’язаним концептуальними ліберальними принципами Основного Закону. Інакше кажучи, рішення

Конституційного Суду повинно бути лише з'ясуванням, встановленням і роз'ясненням ст. 35 Конституції у безпосередньому взаємозв'язку з іншими конституційними положеннями, тобто визначатись реальним текстом Конституції³. В цьому відношенні особливе значення має положення абз. 2 ст. 15 Основного Закону України про те, що “Жодна ідеологія (зокрема атеїстична – прим. авт.) не може визначатись як обов'язкова”.

За умови відсутності згаданого рішення органу конституційної юрисдикції положення ст. 35 Конституції України про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, а школи від церкви слід розглядати у тісному взаємозв'язку з положеннями Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”⁴, особливо ст. 5 Закону, яка встановлює: “Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається”. Таким чином, названий закон більш чітко закріплює характеристику України як світської держави, ніж це робить Конституція. Тому визначення на конституційному рівні даного положення, як це зроблено в багатьох країнах світу, було б доцільнішим⁵.

Закон містить ще одне важливе уточнення. Принципове значення має закріплення положення про те, що держава в питаннях свободи віросповідань і переконань нейтральна, тобто вона не стає на бік певної релігії чи світогляду. Світський характер держави, за змістом ст. 5 Закону, означає лише те, що в ній відсутня офіційна державна релігія і ні одне з віровчень не визнається обов'язковим чи пріоритетним.

Положення Закону дають змогу розкрити в більш-менш конкретизованій формі зміст конституційного положення про відокремлення церкви від школи. Так, згідно зі ст. 6 Закону, термін “відокремлення” у взаємовідносинах між церквою і школою означає те, що:

– “доступ до різних видів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії;

– не допускається обмеження на ведення наукових досліджень, пропаганду їх результатів або включення їх до загальноосвітніх програм за ознакою відповідності чи невідповідності положенням будь-якої релігії чи атеїзму”.

Отже, відносини між школою і церквою в контексті їх відокремлення Закон регулює досить фрагментарно. Дещо деталізуються вони у положеннях Закону України “Про освіту”⁶, ст. 6 якого серед основних принципів освіти визначає принцип незалежності освіти від релігійних організацій та принцип наукового, світського характеру освіти. У ст. 8 Закону зазначено, що:

– “навчально-виховний процес у закладах освіти є вільним від втручання ... релігійних організацій;

– залучення учнів, студентів до участі в ... релігійних заходах не допускається;

– належність особи до будь-якої релігійної організації не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі;

– учні, студенти, працівники освіти можуть створювати у закладах освіти первинні осередки об’єднань громадян (зокрема релігійних – прим. авт.), членами яких вони є”. Останнє положення вказує, що релігійні організації можуть створювати в державних закладах освіти свої осередки, які здійснюватимуть освітню діяльність, але не говорить про те, в яких формах вона може здійснюватись.

Отож, за чинним законодавством, відокремлення церкви від школи полягає лише в тому, що релігійні організації позбавлені права безпосередньо впливати на навчально-виховний процес та в односторонньому порядку визначати зміст навчально-виховних дисциплін.

Тому положення абз. 3 ст. 35 Конституції про те, що “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви” не може тлумачитись як таке, що не передбачає будь-якого впливу останньої на зміст навчального процесу в державних закладах. Воно підкреслює лише світський, але не атеїстичний характер освіти і ні в якому випадку не унеможливорює здобуття релігійної освіти в системі державних навчальних закладів. Це положення вказує на те, що держава

в питаннях свободи віросповідання повинна займати релігійно безсторонню позицію і не визначати певне віровчення чи форму світогляду як більш бажані і, відповідно, встановлювати привілеї для тієї чи іншої релігії. Закріплюючи таку властивість світської держави, як світський характер державної системи освіти і виховання, український законодавець виходить з того, що заклади освіти і виховання утримуються на кошти платників податків різних віросповідань, що виключає можливість створення привілеїв для певної релігії чи конфесії. Відтак, державна освіта та виховання повинні бути релігійно нейтральними. Для більш чіткого з'ясування змісту поняття “релігійно нейтральна освіта”, як освіта, що не надає переваги теїстичним чи атеїстичним світоглядним позиціям, доречно звернутись до самого поняття “релігія”. В енциклопедичній літературі поняття релігії широко тлумачиться як “сформовані непохитні переконання, безумовна відданість певній ідеї, принципу, моральному закону, цінності”⁷. Інакше, релігію можна визначити як “будь-яку систему поглядів і дій, якої притримується певна група людей і яка дає індивіду систему орієнтацій та об'єкт поклоніння”⁸. Наведені визначення поняття релігії вказують на те, що релігійні переконання та орієнтації за змістом можуть носити як теїстичний, так і атеїстичний характер, а сам об'єкт релігійної віри може бути як матеріальний, так і ідеальний. (Наприклад, такі системи світоглядних позицій та переконань, як даосизм та дзен-буддизм, за загальним правилом визначаються як релігії, хоча і не оперують поняттям Бог (як Бог-Особистість).

Тому релігійний нейтралітет держави загалом, як і в сфері освіти, повинен проявлятися у тому, що держава не має права на офіційному рівні встановлювати якісь обов'язкові переконання – теїстичні чи атеїстичні. Це відповідає і згадуваному положенню ст. 15 Конституції, яка зобов'язує державу гарантувати ідеологічний плюралізм і в освітній сфері.

Таким чином, світський характер державної освіти зовсім не означає обмеження чи, тим більше, порушення свободи віросповідання і світська держава не звільняється від обов'язку

гарантувати цю свободу і при здійсненні навчально-виховного процесу. Це означає, що державні заклади освіти однаково не повинні як віддавати перевагу тій чи іншій релігійній конфесії, так і здійснювати пропаганду атеїзму.

Обов'язок Української держави представляти світоглядні релігійні позиції в плюралістичній формі в навчально-виховному процесі обумовлюється насамперед його відчутною схильністю до атеїзму, тенденцією, яка за інерцією зберігається з часів засилля атеїзму в освітній сфері. Тому непередставлення в межах закону теїстичних світоглядних позицій основних релігійних громад у вивченні та поясненні тих чи інших явищ, категорій, закономірностей, інститутів, подій тощо в навчально-виховному процесі означало б не що інше, як встановлення у сфері освіти державного атеїзму. Ця теза набуває особливої актуальності саме з огляду на те, що матеріалістична марксистсько-ленінська ідеологія, яка знаходила практичне втілення в освітній сфері протягом 70-річного періоду радянської державності, сформувала у викладацького складу державних закладів освіти стійкі атеїстичні світоглядні стереотипи, що позначається на змісті навчального процесу у частині, яка з необхідністю потребує звернення до відповідних світоглядних позицій. Це вказує також на необхідність державного сприяння релігійним організаціям в їхній освітній діяльності, зокрема в мережі державних навчальних закладів. Цей обов'язок впливає і зі змісту ст. 1 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", яка окремим положенням як одне з найважливіших завдань Закону встановила "подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви".

Зміст вищенаведених нормативних положень вказує, що релігійно-філософські, релігієзнавчі та релігійно-пізнавальні курси, викладання яких не супроводжується релігійними обрядами і має лише інформативний характер, можуть включатись до навчальних планів різноманітних закладів освіти⁹. Релігійні ж курси конфесійного характеру можуть викладатись лише на факультативній основі і не повинні

фінансуватись з державного бюджету. Їхніми слухачами можуть бути учні, батьки яких дали згоду на прослуховування таких курсів, а також студенти, які добровільно виявили бажання їх відвідувати. Такі форми взаємодії релігійних організацій і школи в межах закону потребують додаткового нормативного врегулювання на законодавчому рівні.

Література

1. Шаповал В. Теоретичні проблеми реалізації норм Конституції України / *Право України*, 1997. – № 6. – С. 5.
2. Скомороха В. Вплив конституційної юстиції на розвиток українського конституціоналізму // *Право України*, 2000. – № 12. – С. 7.
3. Шаповал В. Становлення конституційної юрисдикції в Україні // *Правова держава*, 1998. – Випуск 9. – С. 111.
4. *Відомості Верховної Ради*, 1991. – № 25. – С. 283.
5. Кодака Ю. Основы конституционного строя Украины. – Х.: Факт, 1999. – С. 56.
6. *Відомості Верховної Ради*, 1991. – № 84. – С. 451.
7. Ожегов С., Шведова Н. Толковый словарь русского языка. – М.: Азбуковник. 1999. – С. 675.
8. Фромм Э. Психианализ и религия. – К.: Ника-Центр, 1998. – С. 27.
9. Ярмол Л. Свобода віровизнання людини: поняття, елементи, законодавче закріплення // *Вісник Академії правових наук України*, 2001. № 2 (25). – С. 116.